

ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞLARININ TÜRK VE DÜNYA BASININA YANSIMALARI

Belkis ULUSOY*

Reflections of the Galipoli Sea Wars on the Turkish and Foreign Press

In this article we analysed how the Galipoli Sea Wars are reflected in some of the newspapers such as İkdam, Tanin and Karagöz, which published in Turkey at this time. We also tried to explain how these sea wars are reflected in the foreign press by research these Turkish newspapers. We researched two weeks of these newspapers, one week before the war and one week after the war.

Key words: *Tanin, İkdam, Karagöz, Galipoli Sea Wars.*

Giriş

Çanakkale Savaşı veya Savaşları olarak bilinen ve Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan, bu çetin vatan savunması, 8.5 ay sürmüş ve her iki taraftan da büyük kayıplara sebebiyet vermiştir. Önce denizden saldıran İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya), burada yaşadıkları başarısızlık sonucu Boğazların denizden geçilemeyeceğini anlamış ve karadan saldırıya geçmiş, bunda da başarı elde edemeyince eş zamanlı olarak karadan ve denizden saldırılarına devam etmiştir. Sonunda, Türk askerinin kararlı mücadelesi meyvesini vermiş ve 1915 yılının Aralık ayı ortalarına doğru son İngiliz birlikleri de yarımadadan çekilmiştir.

Savaşlar, Türk ve dünya basını tarafından büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Türk askerinin bu kararlı mücadelesi, yerli ve yabancı basın organlarınınca günü gününe takip edilmiş ve bu basın organlarının pek çoğunda hayran-

lık dolu anlatımlarla ifade bulmuştur. Bu çalışmada dönemin Türk basınından ele alacağımız bazı gazeteler ve yine bu gazetelerin yabancı basın organlarından yaptığı alıntılar vasıtasıyla, savaşların ilk aşaması olan deniz savaşlarının hemen öncesi ve hemen sonrasındaki yaklaşık iki haftalık bir dönemin incelenmesi suretiyle, bu büyük mücadelenin Türk ve dünya yazılı basımına nasıl yansıdığı örneklerle belirlenecektir. Seçilen gazeteler, bu dönemde Türk basınının en çok satan gazetelerinden ikisi *Tanin* ve *İkdam* gazeteleri ile, yine dönemin ilgiyle takip edilen bir diğer gazetesi olan, siyaseti mizahla yoğurup okuyucularına sunan *Karagöz*'dür.

Savaşı Hazırlayan Sebepler ve Savaşın Sonuçları

Çanakkale Savaşı, İtilaf Devletleri tarafından; Boğazların hakimiyetini ele geçirmek,

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

bu sayede gerek cephaneye gerekse diğer mühimmatın ulaştırılması yoluyla son derece güçsüz durumda kalan Çarlık Rusyası yönetiminin yeniden güçlenebilmesi ve ayakta kalabilmesini temin edebilmek ve Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak amacıyla açılmıştır. (Gürak, 2002: 25)

İtilaf Devletleri'nin, Boğazları kolayca ele geçirebilecekleri ümidiyle giriştiği bu savaşlar, Türk kahramanlığının, fedakârlığının ve azminin ne kadar büyük olduğunu dünyaya göstererek tüm ümitleri kırmıştır. (www.kou.edu.tr) Çanakkale Zaferi, Batılıların Doğulu müttefikleri Rusya'ya ulaşmasına olanak tanıyan, mahsur kalan Çarlık Rusyası içerden çökerek kısa bir süre sonra yıkılmış, Rusya'da yönetim Bolşeviklerin eline geçmiştir. İngiliz ve Fransızların, Marmara'ya girerek, İmparatorluğun başkenti İstanbul'u bir ay içinde ele geçirme düşünceleri sonuçsuz kalmıştır. (www.yüzyilisil.k12.tr)

Mustafa Kemal Atatürk'ün de Yarbay rütbesiyle görev yaptığı bu savaşlar, vatan savunmasının, vatan sevgisinin her şeyden üstün tutulduğu yüreklerle yapıldığı takdirde, tüm yokluklara ve zor koşullara karşın nasıl başarıya ulaşılacağına delili niteliğindedir. Çanakkale Savaşlarında Türk askerleri, kelimenin tam anlamıyla 'kahramanlık destanı' yazmıştır.

Türk askerlerinin bu büyük başarısı, Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu İttifak Devletlerince de (Almanya, Avusturya-Macaristan) büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Balkanlar'da Panslavizmi gerçekleştirmeyi amaçlayan Rusya'ya, İtilaf Devletlerinin erişiminin engellenmiş olması hem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından hem de Afrika, Avrupa ve Orta Doğu'da nüfuz sahasını İngiliz ve Fransızlar aleyhine

genişletmek isteyen Almanya hükümeti tarafından büyük bir heyecanla karşılanmıştır. (www.bozkurt.net)

İngiliz-Fransız Birleşik Donanmasının Çanakkale Kıyılarına Yoğun Bombardımanı

Çanakkale deniz savaşları çok çetin geçmiştir. Son teknolojiyle donatılmış gemilerden oluşan İngiliz-Fransız birleşik donanmasındaki gemilerin her biri, yine son teknolojinin ürünü olan silahlar, toplar vb. ile yüklüdür. Bu güçlü donanmanın denizden yaptığı sürekli ve amansız bombardımana Türk askerleri, yaptıkları top atışlarıyla karşılık vermeye çalışmakta, gemileri karaya yaklaştırmamak için, tüm yokluk ve imkansızlıklara rağmen direnmektedir. Türk askerleri, gece gündüz devam eden mermi yağmuru ve top ateşinin altında bir ölüm kalım mücadelesi vermektedir. Günlerce süren bu mücadelede, Türk kamuoyu ile birlikte İttifak Devletlerinin yetkilileri ve kamuoyu tarafından da yakından takip edilmektedir. *Tanin* gazetesinde yayınlanan bir haberden, Alman hükümetinde, oldukça şiddetli geçen bu çarpışmalara, Türk askerinin daha fazla dayanamayacağı yönünde bir kanının hakim olduğunu anlamaktayız.

Tanin gazetesinin, 13 Mart 1915 tarihli İtalyan *La Tribuna* gazetesinden yaptığı alıntıya dayanarak verdiği "Boğazların Zorlanmasına Karşı Almanların Cevabı" (*Tanin*, 16 Mart 1915: 1) isimli haberde, Alman hükümetinin, İtilaf devletlerince Boğazların zorlanıyor olmasından rahatsız duydukları belirtilmektedir. Aynı haberde, hükümetin, Çanakkale'de devam eden ve her geçen gün şiddetlenen çarpışmalara askerî yardımda bulunmanın zorunlu olduğunu düşündüğü ve gerekli tedbirleri almak için hükümetçe askerî hareket için hazırlık yapılmakta olduğuna değinilmektedir.

Birleşik Donanmanın Geri Püskürtülmesi ve Zaferin Türk Basınına Yansımaları

Haberden de anlaşılacağı üzere, Çanakkale Savaşının öncesinde ve hatta hemen başlarında, İtilaf devletleri kadar, İttifak devletlerinde de Boğazların geçilebileceği kanaati hakim olmuştur. Ancak, ilerleyen günler bu kanaatin değişmesine neden olmuştur. Türk askeri, günlerce süren bombardımana karşı, göstermiş olduğu kahramanlık dolu direnişle, birleşik donanmanın karaya yaklaşmasına dahi izin vermemiştir. Türk tabyalarından gerçekleştirilen top atışlarıyla pek çok İngiliz ve Fransız savaş gemisi batırılmış, pek çoğu da kullanılmayacak derecede hasara uğratılmıştır. Günlerce süren bu büyük bombardıman ve karşı direniş, Türk ve dünya basınına heyecan dolu ifadelerle yansmıştır.

İkdam gazetesinin birinci sayfasında, "Çanakkale Önünde İngilizlerin Zayıyatı" başlığıyla yayınlanan bir haberde, (İkdam, 17 Mart 1915: 1) Çanakkale önünde İngilizlerin dört büyük zırhlısının savaşamayacak duruma geldiği gibi, iki torpido gemisiyle, torpil toplamada kullanılan üç savaş gemisinin batırılmış olduğu ve bu arada pek çok da can kaybı verdiği belirtilmektedir.

Tanin gazetesinde 5 Mart tarihli, cepheden ulaşan bilgiye dayanılarak, "Osmanlı Kahramanlarının Besâlet ve Şecâati: İki Düşman Zırhlısının Daha Garkı", başlığıyla verilen diğer bir haberde, (Tanin, 20 Mart 1915: 1-2) sabaha karşı dörtte meydana gelen şiddetli çarpışma sonucu, Türk askerlerinin iki İngiliz zırhlısını daha batırmış oldukları belirtilmektedir.

Tanin gazetesinde yer alan ve "Çanakkale'deki Zafer" (Tanin, 20 Mart 1915b: 1) başlığıyla verilen bir başka haberde; birleşik donanmanın, Türk topçularının atışları so-

nucu uğradığı zarar şu cümlelerle ifade edilmektedir: "Çanakkale'de Osmanlı topçuları hakiki bir zafer kazandılar. Düşman donanmasının 5 büyük zırhlısı batırıldı, biri ağır zarar gördü. Pek çok küçük savaş gemisi de zarar görürken, bir torpido gemisi batırıldı. İngiliz-Fransız ittifak kuvvetleri ayrıca çok sayıda da asker kaybetmiştir. Hasarlarını tamir için geri çekilen bu büyük donanma, kısacası büyük hezimete uğramıştır. Düşman donanmasının uğradığı bu büyük yenilgi, müthiş Çanakkale müdafasında çok şerefli bir galibiyet olarak bizim hissemize yazılmıştır".

İkdam'da yer alan ve "Düşman Donanmasının Zayıyat-ı Mühimmesi" isimli bir haberde de, (İkdam, 15 Mart 1915: 1) hemen her gün İngiliz ve Fransız zırhlılarının yenilerinin batırılmakta veya büyük hasara uğratılarak savaşamayacak duruma getirilmekte olduğuna değinilerek, Çanakkale Boğazında düşman donanmasının uğradığı hasarın günden güne arttığı vurgulanmaktadır.

"Kahramanlığın Kıymeti" başlığıyla *Tanin*'de yer alan bir diğer haberde de (Tanin, 19 Mart 1915: 1) şu satırlara rastlanır: "Osmanlı gülleleri yeni bir zafer daha kazandılar. Boğazlarda askerlerimizi bombardımana tutan düşman donanmasının oldukça mühim bir kısmı dün meydana gelen büyük çarpışmada (18 Mart 1915) topçularımızın usta atışlarıyla batırıldı. Kalplerimiz, ruhlarımız bu başarıyla heyecanla doldu. Yaşasın kahramanlar!".

Birleşik donanmanın uğradığı yenilgi *Karagöz*'de ise, mizahi bir üslupla ele alınmıştır. "Düşman Gemileri Hakkında Tafsilat", (Karagöz, 16 Mart 1915: 3-4) başlıklı haberde, son teknolojiyle donatılmış güçlü İngiliz ve Fransız gemilerinin, Türk topçularının karşısındaki düştükleri durum bir acz olarak

yorumlanmış ve durum şu satırlarla ifade edilmiştir: “Boğazı yakmak isteyen, sanki her biri yüzen kale olan müthiş (!) savaş gemileri şunlardır: Agamemnon; bombardımandan sonraki adı: Ağa gayr-ı memnune (memnun olmayan ağa) olarak değiştirilmiştir. Majestic; aslen üç kelimededen oluşur. Farsça’da ‘biz’ anlamına gelen ‘ma’, ‘dolaşım aramak’ anlamında olan ‘cest’ ile ‘yaka’ isminden gelen ‘yak’ (Macestyak olarak telaffuz edilmiş olsa gerek)dır. Anlamı, ‘yakamızı kurtaracak yer ararız’ demektir. Cornvallis; buradaki ‘is’ eski Yunanca’da ‘zade’ demektir. Böylece ‘karnaval oğlu’, kısaca ‘maskarazade’ demektir. Fransız zırhlıları da bunlardan farklı değildir. Şarlman (Charlemagne); bunun aslı, Çar Almanı demektir ki, Mazurya bataklıklarından sonra Almanya İmparatorunun bir de Rusya’nın çarı olduğunu ima etmek için bu isim verilmiş olsa gerektir”.

18 Mart 1915 Günü Kazanılan Zaferin Yabancı Basındaki Yankıları

Türk askerlerinin bu başarısı, dünya kamuoyunca da yakından takip edilmiştir. Yabancı kamuoyu, Türk askerinin Çanakkale’deki büyük başarısını, kendi basın organlarına yansıyan şu heyecanlı ifadelerle öğrenmiştir ki, biz bunu Türk gazetelerinin söz konusu basın organlarından yapmış oldukları alıntılardan öğrenmekteyiz.

“Boğaz Müdafaaaları Hakkında Beyan-ı Takdirat” (Tanin, 18 Mart 1915: 1) başlıklı yazısında *Tanin*, Avusturya gazetesi olan *Neue Freie Presse*’den yaptığı bir alıntıya yer vermektedir. Viyana’da yayınlanan gazetenin, Çanakkale savunucularını, düşman donanmasının yağdırdığı ateş yağmuruna rağmen gece gündüz gösterdikleri cesaret ve metanetten dolayı tebrik ettiğini belirten *Tanin*, aynı gazetenin, Türk askerlerine hitaben övgü dolu şu sözlerine yer veriyor:

“Türk askeri, göstermiş olduğu bu cesaret ve metanetle, vatan toprağını müdafaa etmek hususunda bir karış bile geri çekilmeyeceğini bir kere daha ispat etmiştir. İngiliz ve Fransız birleşik donanmaları burada bağlanıp kalmış, hiçbir başarı elde edemeyecekleri kesin olan bu hücumlarında boş yere askerî mühimmatlarını harcamışlardır”.

Tanin, yine aynı Avusturya gazetesinin, Çanakkale’de kazanılan zaferle ilgili takdir dolu ifadelerine “Çanakkale Muzafferiyâtının Tesirâtı” (Tanin, 21 Mart 1915a: 1) başlıklı yazısında değinmektedir. Gazetede, itilaf devletlerinin ne kadar gayret etseler de Türklerin gösterdikleri bu büyük kahramanlık ve müdafaayla baş edemeyecekleri belirtilmektedir. *Tanin*’in aynı yazısında, ayrıca Alman basınından alıntı yapılmakta ve Alman basınının tabirince ‘Çanakkale’nin parlak müdafaası’nın büyük bir hayranlık ve sevinçle karşılandığına değinilmektedir.

İkdam’daki “Şanlı Zafer Karşısında” isimli haberle, (İkdam, 23 Mart 1915: 1) birleşik donanmanın uğradığı ağır yenilginin İtalyan basınında uyandırdığı büyük yankıdan bahsedilmektedir. *İkdam*, ayrıca “Çanakkale Bombardımanı Hakkında” başlıklı bir başka yazısında, (İkdam, 27 Mart 1915: 1) İtalyan basınında yaygın kanaatin, Çanakkale Boğazına yapılacak yeni bir saldırının dahi Türk kuvvetlerince geri püskürtüleceği yönünde olduğunu belirtmektedir.

“Çanakkale’nin Müdafaası” başlıklı haberiyle *Tanin* gazetesi, (Tanin, 21 Mart 1915: 2) Avusturya gazetesi *Neue Freie Presse*’den bir başka alıntı yapmaktadır. Çanakkale zaferi Avusturya gazetesine bu kez şu takdir dolu ifadelerle yansımaktadır: “Gece gündüz topları başından ayrılmayan, mermi yağmuru altında dayanan ve vatanın müdafaasında bir adım bile geri çekilmeyen Türk

askerlerini gösterdikleri gayret ve cesareten dolayı tebrik ederiz”.

İkdam, “Şanlı Gazilerimiz Hakkında Takdirat” isimli haberde (İkdam, 21 Mart 1915: 1), Alman ve Avusturya basınında, Çanakkale müdafaasında gösterilen başarıya ve Türk askerlerinin kahramanlıklarına ne denli büyük yer ayrıldığından bahsetmektedir.

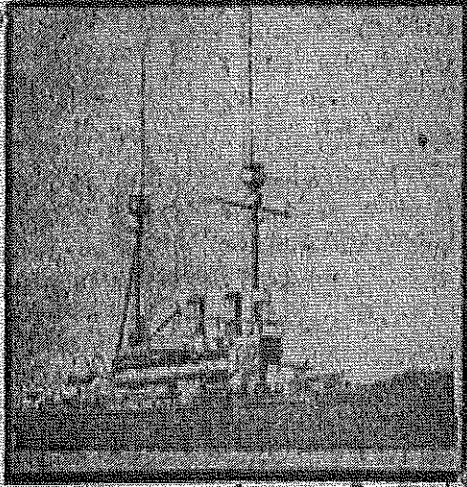
Tanin gazetesi, “Çanakkale Bombardımanı ve İtilaf-ı Müselles” isimli haberinde (Tanin, 16 Mart 1915: 1), *Kambana* isimli Bulgar gazetesinde yer alan ve Çarlık Rusyası hükümetinin İngiltere ve Fransa hükümetleri ile ilgili düşüncelerini içeren şu ifadelere yer vermektedir: “Ruslar, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin birleşik donanmalarının Çanakkale Boğazlarında yürüttükleri, 3 hafta süren ve başarısızlıkla sonuçlanan bombardımanın ardından, Boğazlara öyle kolay kolay girilemeyeceğini anlamışlardır. Gerçekte, İngiliz ve Fransızların bu teşebbüsünün yalnız bir blöften ibaret olduğu belli olmuştur. Türklerin bu blöfe kanmayıp karşılık vermesiyle çok zor durumda kalmış olmaları bunun delilidir”. *Kambana* gazetesi ayrıca, Rusların; İngiliz ve Fransız hükümetlerinin bu saldırıya, ülkelerinin kamuoyunda olumlu itibar kazanacakları ümidiyle giriştikleri, ancak düşüncelerinin ters teptiği ve üstelik bol miktarda cephane ve askeri mühimmat sarfına neden olarak, kamuoyunda aleyhte düşüncelerin dahi oluşmasına sebebiyet verdikleri şeklindeki iddialarına yer vermektedir.

İkdam'ın *Daily Chronicle* isimli İngiliz gazetesinden yapmış olduğu bir alıntıyla, İngiliz kamuoyunda dahi İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Çanakkale Boğazlarında giriştikleri savaşın gereksiz bir teşebbüsten ibaret olduğu kanaatinin bulunduğunu anlamak-

ta yız. *İkdam*'ın “Çanakkale’de Düşmanın Zayıfatı” başlığıyla verilen haberinden, (İkdam, 17 Mart 1915: 2) *Daily Chronicle*'nin yoğun bombardımanın henüz devam ettiği günlerde yayınlanan nüshasında, Çanakkale Boğazlarının günlerdir bombardımana tutuluyor olmasını sonuç vermeyecek bir hareket olarak değerlendirmekte olduğunu, Boğazları zorlamanın pek bir fayda sağlamayacağını ve bunun pahalıya mal olacağını düşündüğünü anlamaktayız. *İkdam*'ın söz konusu haberinde, İngiliz gazetesinin: “Onlarca torpido ve onlarca zırhlı gemimizi dahi feda etsek, boğazları alamayacağımızdan emin olmalıyız” şeklindeki yorumlarına yer verilmektedir. *İkdam*, ayrıca söz konusu haberinde, *Daily Chronicle* isimli İngiliz gazetesi editörlerinin dahi Çanakkale'nin geçilemeyeceğini, İngiliz ve Fransız donanmalarının kumandanlarından önce anlamış olduğunu belirtmektedir.

Sonuç

Tanin, *İkdam* ve *Karagöz* gazetelerine yansayan tüm bu haberlerden ve ayrıca *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinin, *Neue Freie Presse*, *Kambana*, *Daily Chronicle* gibi Avusturya, Bulgar ve İngiliz basınından yaptıkları alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Çanakkale’de, 18 Mart 1915 tarihinde yaşanan büyük deniz savaşında Türk askerlerinin göstermiş olduğu başarılı savunma, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında, tüm dünya tarafından büyük bir hayranlık ve takdirle karşılanmıştır. Türk askerinin kararlı ve başarılı müdafaası, hem İttifak hem de İtilaf Devletlerinin kamuoyunda Çanakkale'nin geçilmez olduğu kanaatinin uyanmasını sağlamıştır.

فرانسوز دوشبازورونون جبال الله ارضي اناسهه وبعي حوروكه عسكرك
اوغير ايدول اشيرا ايريشه ايل اولان انگلترهك :

(نلسون زيرھلسي)

۱۱-۱۲ سنه، انا ايليش اولان وبعي انگلترهك لى حور ايرماز ايليش، اولدول حوروكه
۲۱ ايلين اولان وانا ۱۲۱ سنه، بركي حوروكه ۱۱ ايل اولان لى حوروكه حور
۱۱۲۱۱ سنه اولان ۱۲۱ سنه، ايليش اولان اولان اولان، اولدول
۱۱۲۱۱ سنه، بركي اولدول.

جبال الله ارضي اناسهه وبعي حوروكه عسكرك
اوغير ايدول اشيرا ايريشه ايل اولان انگلترهك :

ايريسيبيل زيرھلسي

افريكا زيرھلسي

Fransız-İngiliz donanmasının son Çanakkale taarruzu esnasında vahim surette hasara uğrayarak batmış olan İngiltere'nin Nelson zırhlısı (İkdam, no: 6510, 22 Mart 1915, s. 1).

Çanakkale'nin şanlı kahraman müdafilerinin mermileriyle batırılan İngiliz gemilerinden Irresistible zırhlısı ve Africa zırhlısı (İkdam, no: 6495, 8 Mart 1915, s. 1).

Karagöz: Buz gibi tutar, harareti söndürür, kızgınlığı giderir, Çanakkale testisidir. Sizden evvel arkadaşlarınız gördüler, denediler. İki yüz elli okka kadardır. Para ile değil ya, bir de siz tecrübe ediniz bakalım, ne olur?!! (Karagöz, no: 744, 16 Mart 1915, s. 1).

Karagöz: Koşalım Hacıvad! Koşalım da temizleyelim. Yoksa böyle birer ikişer bunlar denizi dolduracaklar.

Afacan: Baba ben de düşmanları düşünüyorum da simit atıyorum. Aç olmasalar gözlerini kaplayan hırsla kapılıp böyle hücum etmezlerdi (Karagöz, no: 740, 7 Mart 1915, s. 1).

Hacıvad: Karagöz, açlık işte böyledir. Ne yapınlar?

Karagöz: Ben de yem veriyorum ki, bir daha gelip de başlarına gelecekleri görsünler... Bu sefer artık tamamıyla üstüne oturacaklar (Karagöz, no: 745, 15 Mart 1918, s. 1).

Kaynakça

- “Boğaz Müdafaaları Hakkında Beyan-ı Takdirat”, **Tanin**, no: 2242, 18 Mart 1915, s. 1.
- “Boğazların Zorlanmasına Karşı Almanların Cevabı”, **Tanin**, no: 2240, 16 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale Bombardımanı Hakkında”, **İkdam**, no: 6502, 27 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale Bombardımanı Hakkında”, **İkdam**, no: 6510, 22 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale Bombardımanı ve İtilaf-ı Müselles”, **Tanin**, no: 2240, 16 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale Muzafferiyâtının Tesirâtı”, **Tanin**, no: 2245, 21 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale Önünde İngilizlerin Zayıyatı”, **İkdam**, no: 6452, 17 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale’de Düşmanın Zayıyatı”, **İkdam**, no: 6452, 17 Mart 1915, s. 2.
- “Çanakkale’deki Zafer”, **Tanin**, no: 2244, 20 Mart 1915, s. 1.
- “Çanakkale’nin Müdafaası”, **Tanin**, no: 2245, 21 Mart 1915, s. 2.
- “Çanakkale’nin Şanlı Kahraman Müdafilerinin Mermileriyle Batırılan İngiliz Gemilerinden”, **İkdam**, no: 6495, 8 Mart 1915, s. 1.
- “Düşman Donanmasının Zayıyat-ı Mühimmesi”, **İkdam**, no: 6490, 15 Mart 1915, s. 2.
- “Düşman Gemileri Hakkında Tafsilat”, **Karagöz**, no: 744, 16 Mart 1915, s. 3-4.
- “Kahramanlığın Kıymeti”, **Tanin**, no: 2243, 19 Mart 1915, s. 1.
- Karagöz**, no: 740, 7 Mart 1915, s. 1.
- Karagöz**, no: 744, 16 Mart 1915, s. 1.
- Karagöz**, no: 745, 15 Mart 1918, s. 1.
- Mustafa Kemal Atatürk**, haz. Halil Gürdal Gürak, İstanbul, Nesa Basın Yayın Organizasyon Ticaret A.Ş. Yayını, 2002, s. 25.
- “Osmanlı Kahramanlarının Besâlet ve Şecâati: İki Düşman Zırhlısının Daha Garkı”, **Tanin**, no: 2244, 20 Mart 1915, s. 1-2.
- “Şanlı Gazilerimiz Hakkında Takdirat”, **İkdam**, no: 6496, 21 Mart 1915, s. 1.
- “Şanlı Zafer Karşısında”, **İkdam**, no: 2498, 23 Mart 1915, s. 1.
- <http://www.kho.edu.tr/yayinlar/cizgi/mart2003/08>
- <http://www.yuzyilisil.k12.tr/bde/dunya1/6-3.htm>
- <http://www.bozkurt.net/html/ttosm07.html>